

Evropská migrační krize a její historické kořeny

Jaroslav Pánek

Evropa, zejména její západní a střední část, zažily bezprecedentních sedm desetiletí míru. Ačkoli jde o multikauzální jev, sotva lze pochybovat o tom, že významnou zásluhu na tom měla existence Evropské unie a Severoatlantické aliance. Přes všechny jejich nedostatky a chybná rozhodnutí, jež se projevily v poslední době, si lze stěžít představit, že k udržení míru a relativního blahobytu Evropanů by mohla přispět jejich destrukce a pokus o zcela samostatnou, z širšího geopolitického kontextu vytrženou existenci malých či větších evropských států. Samozřejmě to neznamená, že by nynější uspořádání Evropy bylo ideálním nebo konečným stavem vývoje tohoto kontinentu. Se svými přednostmi i slabiny je pouze jednou z možných podob Evropy, je dočasným historickým jevem, který bude podléhat proměnám a který může nejen prosperovat, ale může i zaniknout. Současnou migrační krizi, ačkoli v ní působí silné vnějškové faktory, lze chápat také jako *krizi Evropské unie*, jako krizi, která odhalila její *vratkost, omezenou soudržnost, špatně zakrývanou směřováním k byrokratickému dirigismu, a nejistotu ve formulaci a obhajobě vlastních zájmů*. Ačkoli důvěra občanů evropských států vůči struktuře Evropské unie a způsobu jejího vedení nebývale poklesla, lepší řešení se zatím nenabízí; Evropská unie, má-li v nějaké podobě přetrvat, potřebuje elementární konsensus svých 500 milionů občanů, zatímco půlmiliarda občanů potřebuje funkční a akceschopnou Evropskou unii. Zda a do jaké míry tato teze platí, ukáže s velkou pravděpodobností řešení migrační krize, která se stala zásadní zátěžovou zkouškou společenství evropských států.

Pro hledání konsensu není právě nejpříznivější situace. Zájmové a názorové rozpory jsou patrné na všech stranách, antagonistické politické tábory se vytvořily jak v jednotlivých zemích, tak do jisté míry i v Evropské unii. Poklesla někdejší přitažlivost členství v Evropské unii a zesílily odstředivé tendence; nízká autorita Evropské komise je spojována s představou, že se stala jen prodlouženou rukou německé kancléřky a ignoruje hlas menších států; avšak vedení Evropské unie dál prosazuje svou dlouhodobou strategii – snahu o centralizaci uvnitř (jev příznačný pro vícenárodní státy v minulosti), přičemž projevuje slabost navenek (což je rys blízký chamberlainovskému appeasementu, který se před druhou světovou válkou snažil udržet dohodu se zjevnými agresory za jakoukoli cenu a s jakkoli katastrofálními důsledky). Zdá se, že správa Evropské unie v nynější podobě se neosvědčila a že dozrál čas k její proměně. Otázka, zda to bude směrem k federalizaci, či naopak k opětovnému posílení jednotlivých států v rámci společného ekonomického prostoru, zůstává otevřená. Migrační krize ovšem přinesla prubířský kámen, na němž se srážejí rozdílné koncepce, a vytvořila situaci, která *nesnese nekonečné odklady*.

Téma migrační krize, která plnou silou propukla v roce 2015, budí mnoho kontroverzí, politických prohlášení a silných emocí. Není divu, neboť tam, kde vidíme malé děti utonulé v moři na jedné straně a těla roztrhaná výbušninami v ulicích evropských metropolí na straně druhé, je obrovský potenciál pro emoční vzepětí. Avšak využívání emocí by bylo při snaze o hlubší poznání problému kontraproduktivní. Účinnější může být diskuse, která se nepodřizuje ani tlaku emocí, ani pravidlům kdysi opodstatněným, ale dnes již vyprázdněným politické korektnosti, tedy kritická analýza, která se pokusí nahlédnout pod povrch současných událostí.

Možnosti vědců jsou ovšem při řešení velkých geopolitických a geoekonomických problémů značně omezené. Badatelé však mohou přispět k celkové charakteristice současného dění, jeho podmíněnosti a snad i k naznačení vývojových alternativ. V daném případě mohou ukázat, že migranti (tento širší neutrální pojem zahrnuje jak ekonomické migranty, tak i

skutečné uprchlíky ohrožené na životě), stejně jako aktivisté, kteří je podporují i kteří je odmítají, jsou jen miniaturními pěšáky na velké šachovnici soudobých dějin; že jsou namnoze bezděčnou obětí v soukolí velkých strategických her.

Jde o velmi široké a komplikované téma, k němuž lze přistupovat z různých úhlů. Zde volím přístup historický, který hledá dějinné kořeny současného vývoje a souvislosti zdánlivě odtažitých jevů; někdy i naznačuje otevřené alternativy. Činí to ovšem s vědomím, že nejde o žádnou futurologii, nýbrž jen o hypotetickou projekci zjistitelných dlouhodobých tendencí do blízké budoucnosti; a zároveň se sebekritickým pochopením, že predikovatelnost je velice omezená a že vždy zůstává více vývojových možností. Pokus o obrysově naznačení problematiky je nemůže vyčerpat a naznačení rámcových východisek nechce jakkoli omezovat další diskusi.

I. Možnosti poznání

Možnosti bádání o dnes probíhajících jevech nejsou ani zdaleka optimální. Komplexní téma současné migrace vyžaduje spolupráci mnoha oborů (politologie, filosofie, historie, sociální a politické geografie, sociologie, psychologie, ekonomie, právní vědy, antropologie, religionistiky atd.) a specialistů na jednotlivé regiony, přičemž žádný z těchto specialistů si nemůže činit nárok na celistvou charakteristiku situace. Nejdůležitější prameny, které by svědčily o skutečných aktivitách rozhodujících mocenských kruhů, jsou a ještě dlouho budou nedostupné; možná se s nimi seznámí historici za nějakých padesát či sedmdesát let, neboť po takové době bývají zpřístupněny ožehavé a dlouhodobě utajované písemnosti. Téma migrační krize je navíc zatíženo informační válkou, v níž se šíří vědomě jednostranné, zkreslující nebo lživé *informace, které lze bez přístupu k primárním zdrojům velmi těžko ověřovat*; často je nutné analyzovat spíše symptomy jevů než jejich podstatu.

Pro názornost uvedu jeden příklad, který se týká počátku „horké fáze“ migrační krize 2015. Ještě v létě toto roku byla reakce Německa na záplavu migrantů, přicházejících přes Balkán především do Maďarska, vcelku zdrženlivá a evropská veřejnost měla v paměti pět let staré prohlášení kancléřky Angely Merkelové o ztroskotání multikulturalistického přístupu zejména k přistěhovalcům muslimů. Avšak v září 2015 došlo k náhlému zvratu. Přínejmenším časová shoda ukazuje možnou souvislost dvou oborově odlehlých, a přece ne tak vzdálených událostí. Na ekonomické mapě světa totiž v letech 2014-2015 probíhal střet dvou obřích korporací automobilového průmyslu – amerického *General Motors* a německého *Volkswagenu*, který tehdy získal převahu na vysoce lukrativním čínském trhu. General Motors při obraně svých obchodních pozic zaútočily na Volkswagen a v září 2015 odhalily jeho gigantické podvody při vykazování emisí u milionů aut VW. Aféra nazvaná *Dieselpgate* neměla jenom nedozírné justiční, finanční a ekologické důsledky, ale i velmi vážný politický dopad. Podvrátila totiž věrohodnost jednoho ze základních pilířů německé ekonomiky a otřásla dlouhodobě budovanou představou o naprosté solidnosti Německa, jeho mezinárodně obchodní politiky a důsledně ekologické orientace. Už nešlo jen o miliardy dolarů, ale také o pracně získanou, penězi nedocenitelnou pověst Německa. V této kritické chvíli učinila kancléřka Merkelová zásadní krok k uvolnění proudu migrantů do střední Evropy. Podle pravidel mediálního světa jednu velkou aféru překryla jiná aféra – pro Evropu samozřejmě ještě mnohem významnější. V nově vzniklé situaci mediální obraz skandálu VW značně poblehl; zůstal sice tématem pro mezinárodní justici, ale byl překryt naléhavou problematikou obrovsky posílené migrace. Německo sice nebylo na takový příval uprchlíků připraveno, ale ať už byly vládní záměry jakékoli, v prestižním ohledu se mu ulevilo. Navíc se naskytla vítaná příležitost prestiž země ještě více posílit: oproti údajně „xenofobním“ balkánským a středoevropským státům Německo velmi obratně deklarovalo svůj humanismus, který smazával stále živé – a při 70. výročí konce druhé světové války znovu zesílené – vzpomínky na holocaust, genocidní a jiné zločiny nacismu. Nutno přiznat, že z hlediska německých

národních zájmů by bylo pošetilé takové příležitosti nevyužít. – Toto je ovšem prosté konstatování časové koincidence událostí. Dál už historik bez přístupu k pramenným dokladům o jednáních, jež tehdy proběhla v rozhodujících německých politických a ekonomických kruzích, zajít nemůže. Smí si jen položit otázku: Byl přesun světové pozornosti z Dieseltgate na neřízenou migraci skutečně *pouhou časovou shodou okolností*, nebo *cílevědomou reakcí* německé vlády? Byla to náhoda, nebo substituce, která měla promyšleně zachraňovat příznivý mediální obraz Německa jako vůdčí evropské velmoci a „učitele“ evropské demokracie?

V každém případě platí, že Německo sehrávalo a sehrává v migrační krizi klíčovou úlohu. Ostatně německý sociolog a politolog Ulrich Beck už v době předchozí finanční krize, spjaté s insolvencí Řecka a s německými regulačními zásahy, dospěl k názoru, že místo „evropského Německa“, velkého snu poválečné doby, vznikla v uplynulém desetiletí (za vlády kancléřky Merkelové) „německá Evropa“, silně ovlivňovaná německými národními zájmy a specifickou hegemonistickou politikou; podle její představitelky a s odkazem na renesančního teoretika tvrdě účelové politiky ji nazval *merkiavelismus*. Ačkoli se stále oficiálně zdůrazňuje, že Německo neusilovalo o hegemonii, jeho ekonomická a politická převaha je – při poklesu vyvažující role dalších evropských mocností – faktorem, který do značné míry určuje vnitřní vývoj a zahraničně politickou reprezentaci Evropské unie. Nutno přiznat, že německá politika je dosud vedena civilizovaně a že si nezaslouží, aby byla ztotožňována s nacistickou expanzí, jak se čas od času děje v Řecku či v projevech extrémistů jinde v Evropě. Na druhé straně ji lze označit za politiku vědomě uplatňované převahy nad ostatními státy v duchu dávného prohlášení německého historika Volkera Presse, že „Německo je na Evropu příliš velké“. Tím více ovšem záleží na způsobu vedení této politiky ve vztahu k ostatní Evropě.

Vyjdeme-li v této otázce z prací německých badatelů, pak stojíme před problémem komunikace tamních politiků nejen s domácí (německou) veřejností, ale také s partnerskými státy v rámci Evropské unie; zejména v těchto vztazích se projevují nápadné rysy vzájemného odcizení. Prosycenost politiky lží tam, kde se jedná o kontroverzní témata, připouští i německý evangelický teolog Wolfgang Huber ve svém novém syntetickém díle o *etice* a oprávněně odtud vyvozuje znechucení politikou. Ostatně již Hannah Arendt ve svých esejích *Wahrheit und Lüge in der Politik*, prohlašovala, že „lež se vždy považovala za povolený prostředek politiky“. To samozřejmě pro pozorovatele, poněkud obeznameného s politickými dějinami evropskými či světovými, není žádné překvapení. Jde však o míru vědomého zkreslování situace, zejména ve zlomových situacích. A také o vědomí, že mnohem nebezpečnější než zjevná lež je taková selekce a takové zkreslení dat, které ve službě mocenským záměrům vedou na bludnou cestu a programově matou veřejnost.

Opět malá odbočka na okraj. Žijeme v době, kdy vlivnou část reality tvoří média, resp. síly, které médiím vládnou. Co není medializováno, ve veřejném prostoru jako by neexistovalo. Z tohoto hlediska je pozoruhodný další *iniciační motiv* „*horké fáze*“ *migrační krize*. Podobně jako se v nedávné minulosti Evropané příliš nedojímali utrpením a násilnou smrtí statisíců, ba milionů lidí, kteří se stali obětí válek či hladomoru v různých částech Asie a Afriky od Kambodže přes Írán a Irák po Etiopii či Súdán, tak ještě delší dobu po zahájení občanské války v Sýrii vnímali tamní ztráty jen jako statistické údaje, přicházející z jiného světa. Lékaři bez hranic a občanskí aktivisté různého zaměření tu sice byli i dřív, ale skutečnou mobilizaci veřejného zájmu se podařilo vyvolat teprve ve chvíli, kdy mnohá média začala cílevědomě působit na city a věcnou diskusi nahradila emocionálními výlevy. Výborně se při tom osvědčil „efekt My Lai“ – zkušenost se snímkem zuboženého děvčátka prchajícího před masakrem a napalmovými bombami, který koncem šedesátých let minulého století proměnil postoj americké veřejnosti k vietnamské válce. Tentokrát, v roce 2015, se podařilo stejným způsobem využít fotografie chlapečka utonulého na tureckém pobřeží. Byl jistě smutný

pohled na obraz, který měl symbolizovat netečnost Evropanů vůči utrpení uprchlíků. Představil však pouze jednu – spíše sekundární – stránku tragédie: smrt nevinného dítěte na svízelné cestě do Evropy. Média se již neptala, proč hošíkovi rodiče nezůstali v první bezpečné zemi a nepřečkali tam hrůzy války; neptala se, proč jim turecká pohraniční policie nezabránila pokračovat na nebezpečné cestě; nepoložila provokativní otázku, proč tomuto dítěti a jeho rodině neotevřely své hranice bohaté státy Arabského poloostrova... Nikoli: šlo o programový symbol bezcitnosti Evropy, která nepřijala všechny migranty a neposkytla jim útočiště. Byl to emocionálně silný apel na Evropany, který dosáhl svého propagandistického cíle.

Ještě počátkem února 2016 využil stejného efektu známý čínský výtvarník Aj Wej-wej, který se dal vyfotografovat, když ležel na zemi podobně jako ten nešťastný chlapec. Byla to zvláštní karikatura individuální tragédie. Leč v umění je dovoleno všechno, zvláště když výtvarník prohlásí, že stojí vždy na straně těch znevýhodněných. Ale proč se pak Aj Wej-wej při kritice evropské sobeckosti nedal zobrazit také jako mladá švédská žena umírající pod bodnými ranami vstřícně přijatého muslimského migranta, nebo rovnou jako kusy těla roztrhaného bombou sebevražděného útočnicka kdesi v Paříži? Něco takového se již do propagandistického záměru nevešlo. Jistěže každá reklama je jednostranná; pokud se však vytváření reklamních obrazů zapojí do politického ovlivňování veřejnosti, dokáže na nějaký čas roznítit lidské city, ale sotva může přispět k řešení evropské migrační krize. Neboť emocionální vzepětí v politice nemívá dlouhého trvání. Po výbuchu nastává útlum, po umělém vybičování citů otupělost. Tak jako si Evropané svého času zvykli na bombardování vlastních měst, ještě mnohem snáze mohou uvyknout přílivu zpráv o hromadném umírání na jiných kontinentech a o ztrátách, jež působí živelná, jen zjištěnými zájmy pašeráků usměrňovaná migrace. Ušlechtilá vůle pomáhat potřebným může zachraňovat jednotlivce, ale řešení migrační krize vyžaduje především racionální nadhled a vůli překonat jednostrannost vlastního vidění.

II. Rozpory a otázky

Jeden ze základních problémů politických proklamací o migraci je dán *dvěma – věcně i geneticky – zásadně rozpornými motivy pro přijímání migrantů*: interpretací práva na ochranu uprchlíků, a politickým resp. ekonomickým kalkulem. Na jedné straně jde o tvrzení, že přijetí migrantů je *povinností* evropských států, v podstatě určenou *právně zakotveným milosrdenstvím*. Ženevská konvence z roku 1951 definovala uprchlíka jako „osobu, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů“. Následný newyorský protokol z roku 1967 a další normy mezinárodního práva zajistily vysokou míru ochrany uprchlíků a jejich lidských práv v hostitelských zemích. Byly však koncipovány tak, aby chránily *jednotlivce*, nikoli aby otvíraly cestu k přesunu velkých skupin či dokonce statisícových mas osob, jež se cítí ohroženy z důvodů probíhající války, nepokojů, sucha či nepříznivých ekonomických podmínek v jejich vlasti, ani těch, které už nechtějí setrávat v uprchlických táborech jiných zemí. A už vůbec nemohly zaručovat volný přístup (popřípadě násilně vynucený vstup) hromadně se pohybujících migrantů (mnohdy se záměrně zfalšovanou identitou) do kterékoli země podle jejich vlastního výběru.

Jakmile se něco podobného projevilo (při pronikání balkánskou trasou nebo při pokusech skupinovým *násilím* prolomit jižní hranici Maďarska či Makedonie), vznikla kritická situace, kterou se zatím naštěstí dařilo pacifikovat omezeným nasazením pořádkových sil, ale která už v sobě skrývala potenciál krvavého střetu. Lze si představit, že pokud by snad k něčemu podobnému došlo před rokem 1989, situace by vyústila v krveprolití. Zdrženlivost mocenských složek dotčených evropských států nebyla dána jen

demokratickým charakterem jejich vlád a rozdílnými stanovisky jednotlivých členských a kandidátských států Evropské unie, ale také obavami z rozpoutání konfliktu, do něhož by se mohly zapojit jak migranti již pobývající na evropském území, tak i extrémistické síly z řad domácího obyvatelstva. Na takovém vývoji nemůže mít zájem žádný stát, ale především takový, který má na svém území usazeny početné menšiny, jež by se z náboženských důvodů mohly s aktuálními migranty solidarizovat.

Ponechme zde stranou skutečnost, že *moderní právo není nějakým metafyzicky určeným, navždy platným kánonem*, ale že se mění – byť s jistým zpožděním za iniciačními událostmi – v závislosti na společenských a politických okolnostech; a tudíž musí reagovat i na zásadní změnu migračních pohybů a na rizika, která to přináší zemím, jež se stávají cílem neregulované migrace. Stačí uvést, že u masové migrace nemůže jít o automatickou povinnost (nedobrovolně) přijímajících zemí, což dokládají celé evropské dějiny a také pragmatické jednání jiných států euroamerického civilizačního okruhu, jako USA či Austrálie; právě ony jednoznačně nadřadily vlastní bezpečnost nad snahy o otevření hranic migrantům.

V příkrém rozporu s milosrdenstvím či solidaritou je druhý hlavní motiv pro přijímání migrantů, totiž tvrzení, že Evropa nemá dostatečnou natalitu a tudíž potřebuje *nové pracovní síly*, které budou vydělávat na důchody stárnoucí evropské populaci. Tento nezakrytý *ekonomický pragmatismus* nazírá na migranty jako na doplňkovou pracovní sílu, která je už po půl tisíciletí zapojována do služeb ekonomiky západoevropských metropolí v podobě černých otroků, imigrujícího dělnictva, válečných zajatců, v krajním případě vězňů koncentračních táborů, nověji gastarbeiterů nebo na dálku využívané extrémně levné pracovní síly ve východní polovině Evropy či v Asii.

Často opakovaný odkaz na starobní důchody není ovšem vyjádřením celé skutečnosti. Primární je nedostatek *levné* pracovní síly, jinak řečeno postupně se prosazující zdražování práce v zemích Evropské unie. Tento proces nebylo možno zastavit využitím vnitřních zdrojů ze zemí, kde jsou nastaveny vyšší mzdové standardy; proto také velký kapitál projevil pramálo zájem o zoufale nezaměstnanou mládež v jižní Evropě. Naproti tomu arabské jaro a (asistovaný) rozpad tamních autoritativních režimů nabídly východisko v podobě hromadné imigrace. Nikoli proto, že by tím do Evropy přicházela nezbytná nebo dokonce zvláště kvalifikovaná pracovní síla, nýbrž proto, že masovým příchodem migrantů lze – navíc v době robotizace – vytvořit obrovský přetlak poptávky po práci nad nabídkou volných míst, což by mohlo vést k postupnému poklesu ceny práce také u Evropanů. Takovýto racionální kalkul velkých korporací, které stojí za vládami evropských mocností, představuje pouze logické pokračování vývoje liberálního kapitalismu, který dlouhodobě zdůrazňuje – z hlediska optimalizace zisku jistě oprávněně – neudržitelnost evropského sociálního státu a který nenese náklady na migraci ani nepřejímá odpovědnost za její důsledky. Pokud by takovýto výklad (navazující na pronikavou interpretaci vývoje nesmírně flexibilního kapitálu v novodobých dějinách z pera Fernanda Braudela) alespoň částečně vystihoval situaci, pak by se podněty k migraci a k otevření evropských hranic, neochota je bránit, porušení dosud platných migračních pravidel, dlouhodobé tolerování zločineckých převaděčských gangů, spoléhání na autoritářský turecký režim v roli garanta evropské bezpečnosti, stejně jako nevěle změnit problematickou orientaci evropské politiky jevíly v jiném světle, než proklamovaný výraz humanity a obrana evropských hodnot.

I bez ohledu na tuto hypotézu lze říci, že milosrdenství je pouze ušlechtilou snahou zlepšit některé negativní důsledky migrační vlny. Její skutečnou hnací silou je však *optimalizace zisku* – v plné shodě s přirozeným směřováním liberálního kapitalismu, který přinesl velké části lidstva vedle problémů i některé pozitivní stránky, především dnešní hmotný blahobyt. Dnes však stojí Evropa bez jasně deklarovaného výhledu do budoucnosti mezi dvěma krajnostmi. Ocítá se mezi deklarací vznešených ideálů a uplatňováním dílčích materiálních zájmů. Ryzí *pragmatismus* stojí za vztahem velkých korporací k migrantům,

jejichž příliv vytváří pro ně výhodnou situaci na trhu práce; pragmatický je samozřejmě vztah vlád ke korporacím jako k největším hybatelům ekonomiky; pragmatické je jednání převaděčských gangů, které v obchodu s lidmi našly zlatý důl; pragmatické je také chování migrantů, kteří nechtějí zůstat v první bezpečné zemi a neusilují o návrat do vlasti, ale snaží se proniknout do nejbohatších zemí Evropy. Jistěže v jejich rozhodování hrají úlohu i další zřetele, jakými jsou snahy zapojit se do již vzniklých imigrantských komunit a preference „velkých“ jazyků (řekněme angličtiny a němčiny) oproti „malým“ (polštině nebo češtině), jež by si migranti měli v novém domově osvojit. Jak ukázaly zkušenosti Polska a Česka, v pragmatické volbě není rozdíl mezi křesťanskými a muslimskými běženci, což mnohdy potvrzuje tvrzení, že tu nejde o záchranu holého života (už proto, že se na celém území Sýrie či Iráku neválčí a že by bylo možné nalézt dočasné útočiště v zemích geograficky bližších), nýbrž o hledání sociálních výhod, tedy o ekonomickou migraci.

Rozporná je i politická argumentace ve věci přijímání migrantů. Odráží se to ve střídání pohledu čelných politiků na migranty jako na *osoby vhodné k trvalé integraci*, či naopak *k dočasné ochraně*. Ekonomický pragmatismus vede politiky k tomu, že marginalizují možnost doplňkové ochrany a do popředí posouvají integraci, tedy trvalé ovlivnění pracovního trhu v Evropě. Navíc neujasněné představy o výměru lidských práv imigrantů v hostitelských zemích vedou některé levicové aktivisty k závažnému politickému tvrzení, že nelze přistěhovalcům „vnucovat“ jazyk a způsob života většinové společnosti, neboť by to mohlo znamenat nepřípustný projev údajné „civilizační nadřazenosti“. Z podobných úvah plyne multikulturalistická politika imigrantských ghett, tendence k prosazování vlastního pojetí práva pro imigrantské menšiny a představa, že by se přistěhovalci neměli učit jazyk své nové vlasti, ale že by domácí obyvatelstvo mělo zvládnout rovný přístup k multilingválnímu způsobu života; tedy zejména v Německu by měla být do škol zavedena arabština, kterou by se učily i německé děti, aby si rozuměly se svými vrstevníky z přistěhovaleckých rodin.

Na první pohled je to humánní a kulturně obohacující přístup. Potíž spočívá v jeho nedomyšlenosti a praktické nerealizovatelnosti. Vzhledem k etnické pestrosti masy přistěhovalců by to znamenalo zvládnutí nejen arabštiny, ale také turečtiny, perštiny, afghánského jazyka paštó, pákistánské urdštiny a nejspíš i dalších orientálních jazyků. Nedošlo by však jen k *jazykové fragmentaci*, která by způsobila nepředvídatelné změny v etnické skladbě obyvatelstva a mj. rovněž v uplatnitelnosti jednotlivých jeho složek na pracovním trhu. Nastala by také atomizace v právním smyslu, zejména při zavedení práva šaría u muslimské části obyvatelstva. To by vedlo k narušení a poté rozpadu jednoho z největších výdobytků staletého evropského vývoje – *teritoriality práva*, která zajišťuje všem občanům téže země stejné postavení před právem. Podvrácení jednoho z pilířů moderní evropské společnosti by s vysokou pravděpodobností mělo za následek nejen ohrožení demokratického systému vlády, ale také novou diferenciaci společnosti, ohrožení soudržnosti států a celé Evropské unie.

Zvláště nápadná je nevěle otevřít otázku po *absorpční schopnosti Evropy* v době demografické exploze v Africe a v některých částech Asie. To je vážná chyba, jejíž důsledky, totiž nedostatek výhledu do poněkud vzdálenější budoucnosti, oprávněně zneklidňují veřejnost i u nás, a mohly by její část přivést na stranu extrémistů. Problém nerovnoměrného demografického vývoje a jeho zvládnutí je téma, které má klíčový význam pro budoucnost Evropy i celého lidstva, a bezprostředně se dotýká života našich dětí a vnuků. Politici se drží naprosto neurčitých prohlášení o tom, že migrace je trvalým jevem a že Evropa nese zodpovědnost za přijetí a zaopatření uprchlíků, kteří mají – ať už jakkoli definované – právo na azyl. Takový přístup politiků je z dlouhodobého hlediska nezodpovědný a z krátkodobého hlediska politicky kontraproduktivní. Pohled na masy lidí volně přicházejících do Evropy, či dokonce útočících na hraniční zábrany, obraz, který se v roce 2015 velmi často objevoval na televizních obrazovkách, vyvolal u mnoha Evropanů děs, že dochází k nepřátelské invazi,

vůči níž zůstává Evropa naprosto pasivní.

Kardinální problém ovšem nespočívá ve statisících migrantů, kteří již do Evropy přišli a kteří otráslí dříve vcelku pokojnými vztahy mezi evropskými státy. Skutečné existenční riziko by přinesly teprve další miliony či spíše desítky až stovky *milionů migrantů*, kteří by se postupně mohli dát na pochod. Potenciálně rizikové oblasti severní Afriky, Blízkého a Středního východu, v nichž by mohly v dohledné době vypuknout občanské nebo mezistátní války, převážně vyvolané džihádistickým terorismem, nebo konflikty mezi sunnity a šíity, popřípadě mezi konkurujícími státy aspirujícími na postavení regionálních mocností, již dnes přesahují hrubým odhadem miliardu obyvatel. Ještě daleko větší lidský potenciál představují proudy lidí, kteří by se mohli dát do pohybu v důsledku přelidnění, nedostatku vody a potravin. Sociální demograf Dušan Drbohlav odhaduje, že demografická exploze probíhající na černém kontinentu by mohla do roku 2100 dosáhnout „trojnásobku Číny“, tj. přibližně 4 miliardy obyvatel, tedy osminásobku počtu obyvatel současné Evropské unie; přitom v centrální části kontinentu působí nebezpečná džihádistická organizace Boko Haram, kdežto na severu upevňuje své pozice Islámský stát, o dalších zdrojích konfliktů ani nemluvě. Kdyby se i jen část z této záplavy Afričanů, soužených krveprolitím, hladem a žízni, dala na pochod k severu a hodlala překonat Středozemní moře, znamenalo by to pro Evropu apokalypsu. A to i za realistického předpokladu, že by část migrantů (v počtu dosahujícím až několika desítek procent migrujících osob) cestou podlehla hladomoru, epidemiím, kriminálnímu násilí a ozbrojeným konfliktům, jevům doprovázejícím takto masové přesuny obyvatel.

Naznačená katastrofa by mohla nastat v případě, že by Evropa k demografickému vývoji pasivně přihlížela a setrvala na představě, že má jakousi imaginární povinnost pomáhat všem potřebným a při tom v duchu politické korektnosti mlčet. Takovým postojem by Evropa ublížila nejen sobě, ale i Afričanům či Asiatům, v nichž by vyvolávala a živila nerealistické představy o svých neomezených absorpčních schopnostech. Podle mého přesvědčení by však konsolidovaná EU mnohem více prospěla sobě i ostatním kontinentům formulací jasných stanovisek:

(1) Důstojnou budoucnost národům dvou sousedních – větších a lidnatějších – světadílů nemůže zajistit přesun mobilnější části jejich obyvatel do Evropy, nýbrž pouze *využití nesmírně rozsáhlého potenciálu afrického a asijského kontinentu*. Zdrojem blahobytu se musí stát využití přírodního bohatství těchto zemí a práce jeho obyvatel. Jako příklad úspěšného vývoje mohou posloužit na jedné straně Izraelci, kteří proměnili poušť v rajské zahrady, na druhé straně Maročané a Jihoafričané, kteří dokázali využít domácích zdrojů a sil k hospodářskému růstu.

(2) Zdroje, které je schopna poskytnout Země, nejsou neomezené a nezajistí obživu nekonečně přibývajícimu počtu obyvatel. Moderní lidstvo do jisté míry narušilo přirozenou rovnováhu člověka a přírody tím, že rozmachem lékařské péče a zvýšenou hygienou radikálně snížilo dětskou úmrtnost a prodloužilo průměrnou délku dožití. Jestliže takto *zásadně omezilo mortalitu*, nezbyvá mu, než aby také regulovalo *natalitu*. *Plánované rodičovství a vedení ekonomicky únosné rodinné politiky* je v rukou jednotlivých rodin a vlád států, v nichž žijí. Obyvatelé a vlády států se zvláště vysokou natalitou stojí před perspektivní *volbou – plánované rodičovství a blahobyť, nebo mnohočetné rodiny a strádání*.

Lidé v chudých zemích pochopitelně touží po stejném blahobytu, k jakému se dopracovali Evropané, Severoameričané a na Dálném východě Japonci nebo nejnověji Číňané. Toho však nelze dosáhnout při současném sexuálním chování. Cestu modelově ukázali Číňané, kteří dosáhli blahobytu až po přísné regulaci porodnosti na jedno dítě v rodině, načež v poměrně konsolidované společnosti toto striktní pravidlo postupně uvolňují. Opačnou cestou se naproti tomu vydává Turecko, jehož prezident Erdogan s odvoláním na muslimské zásady vyzývá k co nejvyšší porodnosti (alespoň tři děti na jednu ženu), a to současně s nátlakem na Evropu, aby Turkům otevřela dveře k bezvízovému cestování,

umožňujícím plíživou kolonizaci. Za této situace by měla *Evropa zřetelně naznačit, že o způsobu regulované imigrace si rozhodne sama.*

(3) Pokud bude mít Evropská unie dostatek prostředků, na základě dohod o jejich racionálním využití může *podporovat rozvoj nejvíce potřebných zemí.* Spolu se svými spojenci v Severoatlantické alianci by však měla soustavně tlačit především na nejbohatší muslimské státy, aby významnější část svých ropných výnosů (využívaných na stavbu absurdních babylonských věží či umělých ostrovů a na extrémně nákladný luxus) věnovaly na podporu zemí třetího světa a zvláště aby otevřely své hranice válečným uprchlíkům.

Souhrnně vzato: Teze o pomoci Evropy všem lidem trpícím pronásledováním, válkou, hladem či suchem v době, kdy se ve světě otvírají stále nová válčičtá a konfliktní zóny a kdy počet „people in need“ nabývá astronomických čísel, je nerealistická, nepravdivá a ze strany politiků bezpochyby není míněna vážně. Verbálně popírá reálné, tedy omezené absorpční možnosti druhého nejmenšího kontinentu, a ve svých důsledcích nemůže vést k překonání evropské migrační krize.

Jelikož dosud byla řeč především o nositelích politické moci, je třeba říci kritické slovo také o deficitech vědců. Humanitní a sociální vědy by si měly položit řadu dalších otázek a pokusit se o zaujetí jasného stanoviska k některým politickým a mediálním tezím, které mají pro věcné pochopení migrační krize klíčový význam; měly by prověřit pravdivost tvrzení jako: současná migrační vlna zvyšuje/nezvyšuje riziko terorismu a konfliktů v Evropě; koncentrace muslimských přistěhovalců v evropských zemích vytváří/nevytváří základny pro působení islamistického terorismu; humánní zaopatření dětí migrantů přinese/nepřinese v dalších desetiletích jejich frustraci z nerovnocenného postavení v evropské společnosti, čímž může/nemůže vytvořit nový potenciál ke konfliktům s většinovým obyvatelstvem; Evropa je/není schopna zajistit milionům imigrantů takovou životní úroveň, aby se opravdu integrovali; příchozí zejména z islámských zemí mají/nemají vůli a ochotu přijmout evropský způsob života a podřídit se právnímu řádu evropských zemí; současný politický systém Evropy je/není schopen účinně se bránit rozkladu v konfrontaci se silnou migrační vlnou, soustavnou hrozbou terorismu a zároveň narůstajícím odporem pravicového i levicového extrémismu, pro nějž je otřesení bezpečnostních standardů v Evropě živnou půdou; a tak by bylo možno dále pokračovat. Pokud platí předpoklad, že migrační tlak na Evropu se stane dlouhodobým jevem, je vysoce pravděpodobné, že otázky tohoto druhu nezůstanou jen předmětem zájmu politiků, bezpečnostních analytiků a jednotlivých badatelů, ale že také podstatně ovlivní výběr preferovaných výzkumných témat v oblasti humanitních a sociálních disciplín.

III. Evropská civilizační zkušenost a její dualita

Evropská unie vstoupila do migrační krize pod heslem „*evropských hodnot*“. Porůznu jsou mezi ně zahrnovány základní lidská práva a občanské svobody, od náboženské svobody až po osvobození ducha z náboženského sevření, volnost projevu, vzdělávání a poznávání, ale také rovnost občanů, rovnoprávnost žen a mužů, právo na azyl atd. Pojem „evropských hodnot“ není jasně definován, je odlišně vnímán praktikujícími a nekonfesijními křesťany, agnostiky a ateisty, různé zájmové skupiny ho naplňují rozdílným obsahem. Krach pokusů o schválení Evropské ústavy z roku 2004 (odmítnuté zakládajícími státy Francií a Nizozemím) napovídá spíše tomu, že závazná formulace společných hodnot je v současné Evropě čirou iluzí.

Jako reálně postižitelná se jeví spíše *evropská civilizační zkušenost*. Pod tímto pojmem rozumím velký souhrn staletých zkušeností, prožitků a poznatků, na které občané pozapomínají a politici je jen výběrově připomínají, ale které jsou v nás a v krizových situacích se nečekaně vyjevují. Evropskou civilizační zkušenost tvoří odkaz antiky, židovství a křesťanství se všemi svými světlými i stinnými stránkami, velký kulturní a myšlenkový

odkaz středověku, renesance, osvícenství a dalších podnětných epoch, převratné revoluce agrární, průmyslová a komunikační, úžasný rozvoj vědy, techniky a všestranného poznávání světa, stejně jako kolonialismus a rasismus, komunismus, fašismus, nacismus a holocaust. Je to dědictví rozmachu a budování, válek a ničení, vzájemných konfliktů a opětného sbližování mezi evropskými národy, ale také urputného boje o sebezáchovu Evropy, od řecko-perských válek přes obranu proti arabskému výboji ve středověku až po staletý existenční zápas proti zničující turecké expanzi.

V základních rysech mají společnou civilizační zkušenost všichni Evropané. Zároveň však je tato zkušenost vnitřně členěna nejen ve smyslu národním a sociálním, ale především se zřetelem k dualitě Evropy. Tato dualita je objektivním důsledkem rozdílného vývoje v uplynulém pětistiletí a zvláště ve 20. století. V jednotlivinách, někdy velmi důležitých, se liší zkušenost evropských zemí západních (*postkoloniálních*) a východních (*posttotalitních*). Na rozdíl od maritimních mocností na západě Evropy (včetně Německa) se státy střední a východní Evropy (se specifickou výjimkou Ruska) nikdy nepodílely na koloniální expanzi a hromadném vyvražďování domorodého obyvatelstva v zámoří, nedosáhly podobného bohatství ani globálních zkušeností a po rozpadu koloniální soustavy se nestaly příjemci přistěhovalců z bývalých kolonií. Naopak, národy v této části Evropy získaly trpké zkušenosti s okupací tureckou, rakouskou, německou, ruskou a sovětskou, některé z nich se za druhé světové války ocitly v nebezpečí totální likvidace nacistickým režimem. To samozřejmě neznamená, že by neměly ve svých dějinách temné skvrny a že by se jejich představitelé i řadoví příslušníci nedopouštěli krvavých zločinů, neboť minulost žádného lidského společenství není křišťálově čistá.

Nezpochybnitelné však je, že obyvatelé posttotalitní části Evropy se nepodíleli na koloniálních výbojích, genocidách a kořistění, tudíž ani nemají takto vzniklý „dluh“ či historickou zodpovědnost vůči národům někdejších kolonií. Periferní postavení v Evropě za jejího vzestupu ke světovládě značně snížilo ambice národů ve střední a východní části kontinentu, ale zároveň je vybavilo mnohem větší ostražitostí vůči hrozbě diktátu a nucených proměn, včetně vnucené imigrace. Přezíravý postoj západních politiků vůči nim vychází nejen z velmocenského komplexu, ale hlavně z nepochopení této odlišné dějinné zkušenosti, která se nutně projevila v konfrontaci s migrační krizí. Jak daleko toto přezírání dospělo, ukázal na jaře 2016 hmatatelný příklad navržené kompenzace za jednoho nepřijatého migranta částkou 250 000 eur, což odpovídá úhrnu průměrného výdělku „Východoevropana“ asi za 30 let, tedy za téměř celý jeho produktivní život. Tím dala Evropská komise najevo, jak chápe existenční potřeby evropských obyvatel (neformálně zařazených do druhé kategorie občanů Evropské unie) v porovnání s finančními nároky migrantů.

Laciné odsuzování údajné xenofobie „Východoevropanů“ zcela přehlíží, že v jejich zemích došlo k dobrovolné a vcelku bezproblémové integraci nejen Ukrajinců, ale i Vietnamců a dalších národnostních menšin. Bez ghett, bez „citlivých městských oblastí“ (zvaných též no-go zóny) a bez terorismu. Vzniká proto otázka, zda západní část Evropy docení tuto modifikovanou zkušenost a její důsledky pro jednání států ve východní polovině Evropské unie jako obohacení celkové evropské zkušenosti, nebo zda se bude snažit o její násilné potlačení, jak to naznačuje technika jednání o kvótách na přerozdělování migrantů.

IV. Hrozby

Humanitní a sociální vědy by měly přispívat k tomu, aby podávaly veřejnosti věcné (byť i nepříjemné) informace, a tím zabráňovaly vzniku panického strachu, který vzniká tam, kde vládne neznalost a kde se provalí lživost ubezpečování o tom, že vlastně o mnoho nejde. Je třeba *znát případná rizika*, připravit se na ně a pokud možno jim předcházet, neboť *nezvládnutý iracionální strach by byl tím nejhorším možným průvodcem do budoucnosti*. Bezpečnostní analytici (včetně Europolu) jsou v této věci upřímnější než politici, neboť stojí

v první linii boje s reálnými hrozbami, a ti varují: (1) skončila doba, kdy se v Evropané mohli cítit bezpeční; dnes nikdo neví, kdy a kde bude následovat další *teroristický útok a vraždění Evropanů*, při němž nelze vyloučit ani použití zbraní hromadného ničení; (2) rozvinulo se *zločinné převaděčství* a stalo se jedním z nejvýnosnějších druhů podnikání, jež produkuje ročně miliardy eur; vybudovalo si vyspělou infrastrukturu od Belgie po Thajsko, čítající počátkem roku 2016 kolem 40.000 zaměstnanců, a velmi obratně využívá mezer v evropské obraně, právním a politickém systému; (3) *přistěhovalecké gangy*, které mají sociální zázemí v místech s vysokou koncentrací migrantů, vytvářejí novou síť evropské kriminality; mají velké možnosti náboru mezi frustrovanými migranty a jejich potomky z druhé a třetí generace.

Nejde však jen o zjevná bezpečnostní rizika. Migrační krize odhalila také další hrozby: (1) Vznikla *ad hoc zájmová spojení* i *nové tenze*: spojení části levice, propagující téměř neomezenou otevřenost hranic, a části pravice, podporující optimalizaci zisku ve prospěch velkých korporací; spojení některých severních států řešících svůj demografický deficit a některých jižních států zaplavených migranty. Své národní zájmy prohlašují zainteresované státy za zájmy „evropské“ a snaží se je vnutit všem členům Evropské unie, což nesmírně oslabuje soudržnost Evropské unie. (2) *Obrana* vnějších hranic Evropské unie je trestuhodně zanedbávána, takže záchranné kroky musí činit jednotlivé – i nečlenské – státy Evropy. Ústupky Turecku, které má Evropu „bránit“, ale přitom autoritativně zasahuje do vnitřních evropských záležitostí, přináší další erozivní potenciál. (3) Reagence na migrační vlnu *zpochybnila právní řád Evropy*. Ukázala, že lze nátlakem silných států suspendovat některé zákony a obvyklé postupy. Tlak na kvóty a *holistický přístup* k řešení světových migračních problémů, proklamovaný částí Evropského parlamentu, naznačily, že má být popřeno i tak základní právo členských států Evropské unie, jakým je rozhodování o přílivu cizinců na území jednotlivých států. (4) Rozpor mezi nároky na centrální zásahy bruselské administrativy (řízené ovšem z jiných mocenských center) do existenčních zájmů členských států Evropské unie a neschopností této administrativy zajistit bezpečnost byť i jen v centru Bruselu, *podvrací důvěru vůči Evropské unie*. Každé další volby ve státech Evropské unie se stávají – podle výstižné charakteristiky Alexandra Vondry – „hororem“ a mohou přerůst v hnědou katastrofu. (5) Nerovnost v přístupu k západním a východním reakcím na migrační krizi zvětšuje propast mezi postkoloniálními a posttotalitními státy Evropské unie. Spolu s neschopností Evropské unie ujmout se obrany to vede ke *spontánní militarizaci* států, ozbrojených skupin a jednotlivců. (6) Nelze vyloučit, že pokud bude pokračovat migrační vlna, frustrovaní Evropané a někde i paramilitární oddíly se střetnou s migranty a s přistěhovaleckými gangy. Ty by mohly odpovědět dalšími teroristickými útoky a spustit spirálu nevládnutelného vraždění. Za takové situace by stávající vojenské a bezpečnostní síly evropských států nedokázaly chránit zároveň hranice, větší města a všechny důležité rizikové objekty (od atomových elektráren přes přehrady a zásobárny pitné vody až po komunikační systémy). Evropské státy by se tím přiblížily *totálnímu chaosu a stavu občanské války*.

V. Východiska

V dlouhodobé historické perspektivě se jeví současná situace jako velmi vážná a reakce evropských politiků na ni jako nedostatečná. Neměli bychom však propadat beznaději a deterministické představě, že migrační krize je přírodní pohromou, vůči níž jsou lidé naprosto bezmocní. Ve světle nových zkušeností – alespoň z pohledu historika – vystupují do popředí i možná pozitivní východiska, pokud by Evropa využila svých historických zkušeností a rozhodla by se jednat s racionálním sebevědomím:

(1) Evropská unie může opustit dosavadní problematický centralizační kurs a může se vrátit k modelu *dobře fungujícího hospodářského společenství* v podobě, která by vyhovovala jak Británii, tak i státům ve východní části Evropské unie.

(2) S využitím zkušeností Severoatlantické aliance může Evropská unie *vybudovat vlastní obranu a kontrolu vnějších hranic*, aby se zbavila nedůstojného a krajně nebezpečného postavení jako rukojmí Turecka a severoafrických států.

(3) *Evropské státy, které chtějí zvýšit počet svého obyvatelstva, mohou regulovat migraci podle svých potřeb, aniž by tím zatěžovaly ostatní státy*; mohou si stanovit kvóty pro sebe (podle vzoru Rakouska), migranty si vybírat mimo Evropu a dopravovat je letecky například rovnou do Německa; nepochybně by to bylo humánnější, bezpečnější a levnější než dodatečné prověřování svévolně přicházejících migrantů a nucené vracení části z nich zpět do Afriky či Asie.

(4) Evropská unie by měla nově a zodpovědněji než dosud *promyslet svou identitu*, následně modifikovat i její *právní a institucionální zakotvení*, které by bylo přiměřené reálné síle Evropy a jejímu postavení ve světě 21. století; znamenalo by to *opuštění reziduí neokolonialismu*, zejména předstírání odpovědnosti za celý svět; důsledné vědomí *odpovědnosti především za vlastní občany*, byť při zachování *únosné míry solidarity s jinými kontinenty*; formulaci zásady, že nejen za *řešení vnitřních konfliktů v Asii a Africe*, ale také za *regulaci tamní demografické exploze nesou odpovědnost v první řadě státy a kontinenty*, v nichž tyto problémy vznikají.

Evropa se zajisté nemůže hermeticky uzavřít vůči ostatním kontinentům, ale pokud projeví vůli, má možnost přistěhovalectví regulovat přiměřeně své kapacitě a svým potřebám; *vůči svým občanům má ovšem povinnost minimalizovat rizika*, která z jiných kontinentů přicházejí. Evropa znovu stojí na dějinné křižovatce – buď aktivně vezme svůj osud do vlastních rukou, nebo bude vláčena událostmi, jejichž výsledkem se může stát rozvrat evropské civilizace. Migrační krize to odhalila v plné nahotě, ale *pozitivní řešení je stále ještě v silách Evropanů*.